A kucsmás billegető *(Motacilla flava feldegg*) tojók színezetéről és taxonómiai helyzetéről Magyarországon

Endes Mihály
endesm@freemail.hu

Abstract

The Black-headed Wagtail (*Motacilla flava feldegg*) is presently considered as a regular but rare breeder in Hungary. Although its hybridisation with Yellow Wagtail (ssp. flava) is known, typically coloured females are rare based on literature data which also applies to their hybrids. In contrast, this process might theoretically produce a number of colour- and shape-variations, as a result of hybridisations of both directions. The author presents an individual of this type which probably mated with a Black-headed Wagtail and suggests a specific meeting aiming answering open questions.

A szóban forgó alfaj szabadban is biztos felismeréséhez, egyértelmű meghatározásához mind a hímek, mind a tojók számára egyaránt modern kézikönyvek, pl. CRAMP (1988) – miközben szövege szerint viszont nagyfokú a szín- és mintázatbeli változatosság –, és terepi határozók, pl. MULLARNEY et al. (1999) állnak rendelkezésre. A vele foglalkozó bőséges irodalom egy dologban hasonlít egymáshoz: a változatok kialakulására és a hibridizációra való kifejezett „hajlam" hangsúlyozásában. Emiatt zömmel a hímek színezetét taglalják, míg a tojókéval egyszerűen nem foglalkoznak. Olyanok sem, akikről például biztosan ismert, hogy terepen és múzeumok anyagában egyaránt otthon voltak. Vonatkozik ez a megállás nélkül születő, különböző szakágak (pl. faunisztika, terepi határozó, népszerűsítő, stb.) könyveire egyaránt. Így használhatóságuk mértéke is eltérő. MADARÁSZ (1903) jó felé indul: „a tojó feje szürke" megállapításával. LINTIA (1946) eddig nem jut el: „a tojó feje teteje és arca sötétebb a törzsalakénál" – logicizmust idéz. A MAKATSCH (1977) neve által jegyzett műben a kucsmás billegető tojó képe megegyezik a törzsalakéval, ráadásul a szöveges részben a feldegg tojót nem is említi, szemben a többi alfajjal. Csupán hímeket mutatnak be a „nagyágyú" terepi határozók is, pl. „a" Peterson, Hamlyn, Pareys, Sauer, Niethammer zsebkönyvek. Már címét tekintve is sokat vártunk BUB (1981) sorozatának idevágó fejezetétől. Ám csalódnunk kell: Eck-nek a szóban forgó részlet, az ssp. feldegg tojó színezetének leírásánál az irodalmi hivatkozás túl sok, ráadásul heterogén, emiatt pedig bonyolult – ergo zavaros. A túlzott általánosságot, felületességet tapasztalva akaratlanul felmerül a szorgos kutatás helyett a nagyvonalú nihilizmusba való menekülés gyanúja.

Ugyanakkor a hazai irodalomban több cikkben olvashatunk „tipikus kinézetű" költő kucsmás billegető párokról, bár az erre utaló fotódokumentumok hiányoznak. Ismeretes viszont az a tény, hogy az itthoni állomány tagjainak jelentős része a ssp. flava-val létrejött hibrid, lásd pl. ENDES (1976, 1997), HADARICS (2008). Logikusan következne ebből, hogy a tojók nagyjából ugyanakkora számban viselnének erre utaló bélyege(ke)t, noha erről sem szól beszámolók, utalások vagy gyanújelek felvetése. Ugyanez a helyzet a külföldi szakirodalommal, amennyiben ezek az esetek ott sem kapnak helyet, feltehetően többnyire a megfelelő példányok dokumentációja hiányában.

Mindenesetre a hozzánk eljutó kucsmás billegetők nembeli megoszlása a hímek túlsúlyára utal (bár ez e kérdésben nem lehet perdöntő). Hozzátartozik ehhez az a tény is, hogy az eddig elmondottak a ssp. feldegg areáljának más alfajokkal való érintkezési zónájában bizonyítottak, pl. VAURIE (1959). Így azután több variáció is feltételezhető lenne, már amennyiben rendelkeznénk legalább erre utaló jelekkel. Hozzátehetjük, hogy a

kucsmás billegető hazai előfordulása, illetőleg költése napjainkban már nem a fészkelés tényének vonatkozásában, hanem sokkal inkább ennek területi lokalizációjában (azaz Magyarország tájegységein, tájain) számít rendszertelennek. Az első efféle (csak részben hasonló) tojót 1999. május 29-én, a Molnár-tagon (Újfehértó) párban észleltem M. f. flava hímmel, költésük biztosra vehető. Mintázatában tipikus flava nőstényt mutatott, de tollszínének összbenyomása sötétebb szürkés-barnás („füstszínű") volt. Talán már visszakeresztеződött példány lehetett. Ezen a területen egyébként 2002-ben flava x feldegg hibrid hímet is láttam, flava tojóval párban.

Nagy-kaproson (Görbeháza, északi Hortobágy) 2013. április 25-én, nedves rétekkel körülvett víztározó gátján észleltem egy tojó sárga billegető példányt, amely nyugtalanul folyamatosan rövid szaladgálásokat és felröppenéseket produkált, de más egyéni viselkedésformát nem mutatott kb. fél óra leforgása alatt. Ekkor azonban egy hím ssp. thunbergi példány közelítette meg és násztáncba kezdett, amely láttán a tojó elszállt a rétbe, s így a próbálkozó is elhúzott. A tojó csakhamar ismét megjelent ugyanazon a ponton, az előzővel megegyező „koreográfiát" előadva. Perceken belül egy másik hím, most egy tipikus ssp. feldegg kezdett hasonló táncba, s ezt a tojó már alaposan figyelembe vette, így együtt, összetartva repültek a szóban forgó rétbe. A tojót e körülmények között nem lehetett megközelíteni 20-25 m-nél közelebbre, s csupán egyetlen fotó készülhetett, amely alkalmasnak mutatkozott arra, hogy igazolja: ez a példány egy ssp. feldegg és ssp. flava hibrid példánya lehetett. Arra utaló észlelésem nincs, hogy a tojó két hím közötti választásában csupán a külső morfológia, vagy egyéb, minden bizonnyal az ember számára észrevehetetlen etológiai megnyilvánulás is szerepet játszott.

A fentebb leírt területen a ssp. feldegg hímjei és ssp. flava hibridjei évről évre rendszeresen feltűnnek, illetőleg költenek is, de eddig csupán ssp. flava tojókkal állva párban. Természetesen annak lehetősége is adott, hogy közülük mindkét tagja már a fent nevezett hibridek soraiba tartozzon, s a visszakeresztеződés legkülönbözőbb fokait mutatva bonyolítja e problémát, noha széles skálájú morfológiai variáció a gyakorlatban mind ez ideig nem igazoldott be, s legfeljebb erre utaló egyszerű célzásokról olvashatunk. Az elmondott jelenségek létrejöttében – a kucsmás billegető mediterrán jellegű areáljának ismeretében – a klimaváltozás (felmelegedés) szerepe joggal feltételezhető. Talán közelebb vinne a megértéshez egy kerekasztal-beszélgetés a rendelkezésre álló anyag áttekintésére és ebből adódó rendszerezésére. Várjuk az ötleteket!

IRODALOM

BUB, H. (edit.) 1981. Kennzeichen und Mauser europaischer Singvögel 2.: 6., Die Neue Brehn-Bücherei 545, Ziemsen, Wittenberg

CRAMP, S. (edit.) 1988. Handbook of the Birds of Europe… etc. V.: 413-433., Oxford University, Oxford-New York

ENDES, M. 1976. A kucsmás billegető (*Motacilla flava feldegg* Mich.) Magyarországon. Állatt. Közlem. LXIII., 1-4.: 229.

ENDES, M. 1997. A kucsmás billegető (Aves: *Motacilla flava feldegg* Mich.) problematikája Magyarországon. Calandrella, XI., 1-2.: 38-50.

HADARICS, T. 2008. Sárga billegető. In Hadarics, T., Zalai, T. (edit.): Magyarország madarainak névjegyzéke: 169., MME, Budapest

LINTIA, D. 1946. *Motacilla flava feldegg*. Pasarile Romaniei I.: 207. Fundatiilor, Bucuresti

MADARÁSZ, GY. 1903. Budytes feldeggi. Magyarország madarai: 63. Magy. Nemz. Múz., Budapest

MAKATSCH, W. 1977. Maskenstelze, Wir bestimmen die Vögel Europas III.: 33, 452. Neumann, Leipzig – Radebeul

MULLARNEY, K., SVENSSON, L., ZETTERSTRÖM, D., GRANT, P.J. 1999. Madárhatározó (transl. et compl.: Magyar, G., Schmidt, A., Sós, E.): 252-253., HarperCollins, London
VAURIE, CH. 1959. The Birds of the Palearctic Fauna, Passeriformes: 82., Witherby, London

1. kép: Sárga billegető (*Motacilla flava flava*) hím
Picture 1. Male Yellow Wagtail (*Motacilla flava flava*)

2. kép: Sárga billegető (*Motacilla flava flava*) tojó
Picture 2. Female Yellow Wagtail (*Motacilla flava flava*)

3. kép: Kucsmás sárga billegető (*M. flava feldegg*) hím
Picture 3. Male Black-headed Wagtail (*M. flava feldegg*)

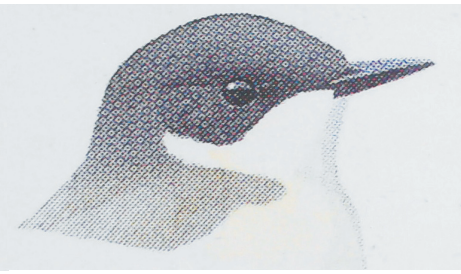

4. kép: Kucsmás sárga billegető (*M. flava feldegg*) tojó
Picture 4. Female Black-headed Wagtail (*M. flava feldegg*)

(Képek/Pictures: Mullarney, K.)

1. fotó: Kucsmás sárga billegető (*M. f. feldegg x flava*) hibrid tojó. Nagy-Kapros, Hortobágy, 2013. április 25. (Foto: Endes M.)

Photo 1. Female hybrid Black-headed Wagtail (*M. f. feldegg x flava*). Nagy-Kapros area, Hortobágy, 25th April 2013. (Photo: M. Endes)